

A HALHATATLAN BERZSENYI.

(Halálának századik évfordulójára.)

Minden zseni titok. Nem tudni, honnét jönnek, nincsenek elődeik, sem utódaik. Az irodalomtörténet felkutathatja ezeregy életrajzi adatukat, rávilágíthat minden napjukra, órájukra, beillesztheti őket egy szellemi folyamathoz; hogyan lettek: ezt a rejtélyt nem deríti ki soha. A zsenik kiesnek minden keretből. Az újat, az egyetlen magukkal hozzák egy ismeretlen tartományból s magukkal viszik, mint valami óriás fegyverzetet, mely törpék kezébe nem való.

Hát még az egykötetes zsenik, az alkotás áloevirágai, akik csak egyszer nyílnak, mivel száz esztendőnél nem lehet hosszabb földi életük! A Madáchok, Katona Józsefek...

Berzsenyi Dániel is ilyen egyoldalú lángész. Néhány himnusza, ódája halhatatlan. A többi? Ezekben már csak egy alkotónak gyermeki kedve mulatja magát, pihenésül. Drámai töredéke drámairodalmunk első próbálgatásaira emlékeztet. Próza munkáit ambíció fűti, hirtelen támadt s hamar lohadó olvasásinger, hogy számára alkalmatlan területre tévedjen s legfeljebb eredeti összegezője legyen mások tanainak. Bármely átlagtehetségnek dicséretére válnának. Még legsúlyosabb köztük gazdasági műve, *A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól*: élmény ez, a jó gazda szól belőle.

Esztétikai munkásságára főként Kölcsényi ingerli. Szinte látjuk verbeborult szemét, amint esetlen szavakat görget a pallérozott kritika ellen.

Közmondásszerűen tudjuk az irodalomtörténetből, hogy Berzsenyi betetőzője a magyar latinos iskolának. S mégis, mily kevés köze volt hozzá a dunántúli remetének! A deákosok csak iskolát jelentettek, Berzsenyi életet is jelentett. Egy-két hang előtte is nemesen szólal antik mértékben, de nála zendül meg orgonazúgással, hosszan hangzón. Akik előtte jártak, nem tudtak szabadulni koruknak s Hellasznak nyűgétől, az utána következők pedig — ha utánozni akarták — Tőle. A XIX. század elején egy derék tanár még arról álmodozik, hogy klasszikus mértékre vett verseit meg fogják zenésíteni s talán énekelni is fogják egyszer... faluszerte, országszerte. Ma is könyvtárakban sárgulnak e zöngemények, muzsikátlanul.

Berzsenyi után nincs többé igazi magyar asklepiadesi, alkaioi. Ami volt, benne valósult meg maradéktalanul s egy egész nemzet fenségérzete fogamzott meg ódáiban. Utána nincs többé sehová közvetlen út. Vörösmarty eposzának méltóságosabb hőmpölygést s romantikus fényt és színt kap a hexameter, hogy nemsokára únott fegyvercsörgéssé színtelenedjék. Arany is érzi másfelé hivatottságát, s nála tréfás hullámmzásúvá lesz az idejétmúlt forma. Líránk nyugateurópai s magyar ritmusban emelkedik tovább a század derekán.

Berzsenyi a legnagyobb ódaköltőnk — szoktuk mondani s ilyenkor a *Romlásnak indult hajdan erős magyar* szavai járnak eszünkben. Pedig több ő ennél. Hiszen vannak versei, melyek túlszárnyalnak a benne tetőfokát ért magyar klasszikus lírán is. Hazafias ódáiban még reminiscenciákat érzünk,

konvencionális óda-indítékokat, a nemzetostorozás hagyományos formáit s nem egyszer igéit is, melyek már Horatius előtt is megvoltak s számunkra leginkább Horatiusban rögződtek mintaképpé. Berzsenyi életbölcsélete is a nagy latin lírikuséból indul ki, de túlmagaslik azon, Istenig. A keresztény költő a pogány költő fölébe kerekedik. Ő írja a világirodalomban a legszebb Fohászkodást Istenhez. Egy egész újkor lelkeségét leheli a pogány formába, etikát ad a pusztá szépnek. Horatius állócsillag, Berzsenyinek szárnyai vannak. Az inkább csak hirdeti a «középszert», ez a dunántúli remete gyakorolja is. Mindenről lemondva, magányában is folyton egy egész magyarságot érez maga körül s faji öntudatát egyetemessé tudja nemesíteni. Haza—emberiség—Isten: ez a három eszmény először nála kap harmónikus kifejezést. Csak elszigetelt, társtalan nép szellemóriása bír ilyen fenséges magasságokig repülni s ilyen mélységesen érezni, valahányszor az emberiség, végtelenség örvényeiben kutat.

Kortársai közt ő volt egyedül a végtelenség poétája, aki a földi dolgok változásain tűnődve addig edzette szívét és sastekintetét, míg végre minden korok emberi sorsát magáévá nem álmodta. Őt is gyötri a mulandóság halhatatlansága, de megizmosodva helyezkedik el a végtelen időben. Az időről neki van a legvilágosabb fogalma s neki van valamennyi költőnk közt a legférfiasabb életfilozófiája. Más, a jelenben csalódva, múlt és jövő álmoképeihez menekül vigaszért. Berzsenyit elmúlt éveknek, jövődőknek szép, de csalfa illúziói hatalmukba nem keríthették. Számára múlt, jövő: végtelen jelen, ugyanaz, változásai ellenére. Büszkén mondja magáról, hogy minden időszakaszt megért, minden láthatárt áttekintett, életét visszaélni nem bánná, ha még egyszer élne, akkor is csak úgy élne, ahogyan élt s ha örökké élne, akkor sem érhetne meg már többet. Nincs csak élni, de halni is tanult, s bölcselme túl tudta emelni földi mulandóságérzetén. Neki van a legszilárdabb lelkiismerete, mely még élet-halál mesgyéjén is önérzettel tölti el:

*Légyen álom, légyen bíró,
Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó
A vadon enyhelyébe.
Mert ha bíró: nem furdal vád,
Mert ha álom: nyugalmat ad.*

Idáig ér fel Berzsenyi életfilozófiája.

Igái Európa tudtán kívül még fenségesebbek nekünk, mert sorsunkat példázzák.

Vajthó László.

G. K. CHESTERTON †

Elhagyta a világot Gilbert Keith Chesterton, századunk legeredetibb és legvonzóbb egyénisége, költő és bölcs, akiben az angol románc együtt buzogott a legragyogóbb logikával, a legélesebben elhatárolt és megvallott rendszerrel, mely csupa szabadság volt. Nem hagyott vitát a *Címeren*, ő volt a modern kereszt-

tes lovag, Lancelot oroszlán-címerével, nem hagyott vitát a Rendszeren, ő volt a kereszties háboruk hirdetője a modern herezisek ellen. A keresztények címerét védte, a *Charter-t*, a szabadság isteni levelét, mert hite szerint e szabadság, e rend az Istené, amit minden művének Ő teremtett.

Hatvankét évet élt itt; földi halhatatlanságából bement a

mennybeli halhatatlanságba, be-
ment Mesteréhez, a szentek s a
hitvallók seregébe, ahová vágya-
kozott s ahová kemény harcaiban
és derűsen mosolyogva egész
életében készülődött, az ő távo-
zásán szívem mégis elszorul, tele
vagyok fájdalommal, vigasztal-
hatatlanul.

Elvárásolta éveimet és mű-
veimet, halandos tájakon veze-
tett a legnagyobb fölfedezésbe,
mely két ezredéve föl volt fedezve
már. Húsz éves voltam, amikor
először láttam őt, húsz éves vol-
tam, Párisban, a Hotel de l'Ave-
nir vesztibüljében ültünk, gyöm-
bársört ivott, csakugyan gyöm-
bársört, amint oly sokszor emle-
gették, hogy szerette ezt. Még
kétszer találkoztam vele, de soha
egy pillanatig nem láttam más-
ként, mint mosolyogni; mosoly-
gott mindig, arcában volt a mo-
soly, nem fogyott el sohasem be-
lőle. S egyetlen arcképét se lát-
tam, melyen ne tündökölné ez a
derű biztonság, ez az Istentől
ihletett, nyugodt és bátor mo-
solygás. Mosolygott a gyermekek-
kel, léggömböket fújt nékik, köny-
nyedén hajlongott közöttük óriási
termetével, haja előrebukott és
mosolygott; kezében virágokat
tartott, könyveket szoritott mel-
lére, szerette a kutyákat és a sza-
marat, zsebéből kilógott a pipája
és mindig tele volt kéziratokkal
és füzetekkel. Padon üldögélt,
kalap nélkül, az utcán járkált,
papírszeletekkel a kezében.

Mosolygott, mert mindent tu-
dott és folyton készülődött a vi-
lágból.

Ez volt az ő titka, ezért tudta
műveit szinte bibliai termékeny-
séggel ontani, ezért vált benne
minden remekművé.

Vasárnap délelőtt jött érte a
halál angyala, vasárnapon, az Új

Szövetség ünnepén. Ez volt az ő
napja, melyről elnevezte egyik
regényhősét. Vasárnap, a forrad-
almi vezér s egyben a forradal-
márok üldözője, akinek lépte ki-
sebbfajta földrengés, nevetése
mennydörgés, árnyéka mint a fel-
legek. Ez volt ő, minden dolgá-
ban a végletek ölekeztek, ez volt
az ő tudománya és költészete:
homloka a csillagok között és
sarka a földön. Keresztény mű-
vész, akinek a kereszt a jelvénye.
A kereszt, melynek középpontjá-
ban összeütközés látszik, de sza-
bad vándorok útjelzője, karjaival
minden táj felé mutat. Egyesít-
tette a lehetetlent a lehetőséggel,
mint a kereszt s egyesítette a har-
cot a békességgel, az ellenállást az
alázattal.

A magyar közönség nem ismeri
eléggé, rengeteget írt, de csak
kevés műve talált kiadóra ná-
lunk. Ő is az írók írója volt, az
írók tisztelték Budapesten titok-
ban. Költeményeit három esz-
tendeje kezdtem fordítani, ültem
az éjszakában, szótárokkal és
nyelvtanokkal, hajnalig kerestem
a szavakat, az ő győzhetetlen
ereje sugárzott reám, csak érte
tudtam legyűrni az angol nyel-
vet csodálatos műveiben. Rája
gondoltam, a Londonban mo-
solygó költőre és bölcsre, ott ül-
tem, kapcsolatban a keresztény
Európával. Nem írtam róla ta-
nulmányt, «ismertetni» nem lehet,
csak szeretni. S azt hittem, leg-
jobban úgy hirdetem ki őt, ha
műveit igyekszem elmondani ma-
gyarul, műveit, melyek tökélete-
sek és nem tűrnek ellentmondást.
Arcától nem tudok szabadulni,
immár a csillagokban látom, mi-
ként megírta a halhatatlan ked-
vesről: «Ott lesz lakása, Isten
udvarában, S a csillagok ragyog-
nak rája lágyan.» *Horváth Béla,*

Fáy András, a nemzet mindenese.

Kevesen tudják, hogy ebben az évben volt 150 esztendeje annak, hogy a mult század nagynevű, fáradhatatlan, melegsavú poéta-írója: Fáy András a zemplérmegyei *Kohányban*, a család ősrégi kúriájában meglátta a napvilágot.

Ötven évvel ezelőtt, 1886-ban, amikor születésének századik fordulóját ünnepelte a főváros, a hálás utókor emléktáblával jelölte meg a kohányi szülőházat. A tábla leleplezési ünnepélyén az Akadémia részéről Zichy Antal és Heinrich Gusztáv, a Kisfaludy Társaság részéről Vadnai Károly, az Első Hazai Takarékpénztártól — amelynek alapítója volt Fáy András — Gelléri Szabó János és Győri Elek, Pestmegye részéről pedig Székely József, Fáy Béla és Zseny József jelentek meg. Az ünnepélyen ott volt egész Zemplén vármegye, Matolay Etele alispán és az egész tisztikar, a sárospataki tanári kar és a magyar irodalom színe-java. Az emlékbeszédet Szinyei Gerzson pataki tanár mondta, az ünnepély után pedig 250 terítékes bankett volt *Gál-szécsen*, Fischer báróéknál, aki — mint a helyi bizottság elnöke — a házigazda szerepét töltötte be. Ugyanakkor Budapesten már május 29-én, a születésnap előestéjén az összes irodalmi körök és előkelő közönség jelenlétében a Nemzeti Színház mutatta be a jeles író *«Mátrai vadászat»* című vígjátékát. A főszerepet M. *Szathmáryné* asszony játszotta, aki a végig kedélyes színdarabban az Exnótáriusnét alakította kitűnő sikerrel. Most a 150 éves forduló alkalmából ismét illik megemlékezni a *«nemzet szerény napszámósáról»*, aki egész életében csak marandót alkotott.

Fáy András iskoláit Pozsonyban és Sárospatakon végezte és kedves tanítványa volt a híres jogtudós

Kövynek. Közigazgatási pályára indult és az 1810—1818-as években Pest vármegye szolgabírája volt. 1807-ben lépett először nyilvánosság elé *«Bokréta»* című könyvével, amit tíz év múlva követett a *«Friss bokréta.»* Ettől az időtől kezdve szépirodalmi munkássága olyan változatoságot mutat, hogy méltán sorozható a mult század legkiválóbbjai közé. *«Régi pénzek Erdélyben»* című vígjátékával megelőzte *Kisfaludy Károlyt* is, a *«Bélteky-ház»* című regénye pedig az első társadalmi regény, amit magyar nyelven megírtak. Derűs humorral írt elbeszéléseivel és vígjátékaival csakhamar meghódította a közönséget. Finom iróniával aláfestett meséi páratlanul állnak ma is az irodalomtörténetben. A korszerű eszmék ezernyi változata, élettapasztalat és mély bölcsesség tükrözik e mesékben, amelyek leghűebben adják Fáy jellemét. Amit nem mondhatott el nyíltan, képekben és állatok szájába adva mesélte el, de úgy, hogy azokkal senkit nem sértett. Mese-művészetéről úgy beszéltek a legmagasabb körökben is, mint manapság a Nobel-díjasokról, elismeréssel és tisztelettel. Egy alkalommal Széchenyi István Pestmegye 1838-iki közgyűlésében maga is bevallotta, hogy: «honi reform teendőire nézve az első eszmét, akaratot és önelszánást Fáy meséi ébresztették fel benne».

Közéletben eltöltött sokoldalú munkásságának gyümölcsét elsősorban a nyomorban sínylődő magyar színészet élvezhette. Pestmegye 1833-ban Fáy-t bízta meg, hogy a Budán letelepült színészek igazgatását vegye át. Fáy lelkesedéssel állt a színésztársaság élére, pénzt gyűjtött számukra, tanácsokkal szolgált a próbákon, igazgató, rendező, szerző és tanítómester volt egyszemélyben s amikor Széchenyi nagy színházának terve már-már elbukott, egyedül ő

kardoskodott a legkitartóbban a Nemzeti Színház mielőbbi megvalósításának ügye mellett. Hiteles adatok igazolják, hogy nagyrésze volt abban is, hogy Grassalkovics Antal herceg ingyen telket adott a színház számára s amikor 1835 szeptember 28-án lerakták az új színház alapkövét, Fáy András volt az, aki a budai színész-társaság kitűnő tagjaiból művészi gárdát adott a fiatal intézetnek.

A negyvenes évek derekán, három éven át igazgatója volt a Kisfaludy Társaságnak és Kalap-utcai házában a szabadságharc előtti írók, művészek és politikusok legnevesebbjei adtak találkozót egymásnak. Nemcsak az irodalmárt, hanem a közélet derék munkását is tisztelték benne, aki mindenütt ott volt, ahol csupán hazafiságból és önzetlenül kellett cselekedni. Szemere Pál tréfásan a «haza mindenésének» nevezte s ez a jellemzés százszázalékgig helytálló is volt. Igazolásul elegendő ennyit említeni: Fáy alapította az első magyar pénzintézetet, az «Első Hazai Takarékpénztárt»; elnöke volt a Kölcsény és Mátyás szoborbizottságnak, nevéhez fűződik az első «életbiztosító intézet» megalapítása s mint Széchenyi és Deák bizalmas barátja, a közéleti reformok minden ágában megcsillogtatta kiváló képességeit.

Irodalmi munkásságának elismerésül az Akadémia 1857 november 30-án tagjai közé választotta.

Rendkívüli képzelő erővel megáldott, fáradhatatlanul tevékeny író volt. Munkái köteteket töltenek meg; írt szindarabokat, regényeket, elbeszéléseket, verseket és töménytelen cikket, többszáz mesét. Még életének utolsó éveiben is szorgalmasan dolgozott. Pedig már több mint hetven év terhe nyomta vállát. Az alábbi levél, amit Bertha Sándor legkedvesebb barátjához és komájához írt 1860-ban (halála előtt négy évvel),

híven tükrözi vissza utolsó éveinek is lázasütemű munkásságát.

— Ime: «Kedves Komám! — írja levelében. — Itt küldöm «Oskolai és házinövendék élet» című legújabb munkám egy példányát. Tán Sándor öcsém némi részben veheti hasznát. Óhajtom, hogy ezen munkám is oly köztetszésbe részesülne, mint «Halmai-családom», melynek némi részben folytatása; de az idők mások s most, mi nem politika vagy vers, caviár (kaviár!) a publicumnak.

«Hulló virágok» című munkám is, néhány nap mulva kikerül a sajtó alól, s ezzel végkép berekeszteni szándékozom írói pályámat. Hiában! A lélek még kész volna, de a test már erőtlen! Agg korom gyöngékedései már kályhám mögé internálnak s tétlenségbe, tán végfeledtetésbe vonulok vissza! mi munkássághoz szokott embernek oly korszakban, melyben mindenfelé tevékenység zajlik, kettős kin! Csak azon öntudat nyugtat, hogy még mozoghattam, magam is mozogtam s itt-ott kis lépéscsöcske is voltam fentebb hágáshoz. Adjon áldást az ég azokra, kik a hon válságos napjaiban, annak javára valamit tehetnek és tesznek!

Nagybecsű barátságába ajánlott szíves tisztelettel maradtam: Pesten, 29. december, 1860. Kedves Komám Uramnak alázatos szolgája és tisztelő barátja Fáy András m. k. (A typographiában látom, hogy a «Hulló virágokra» előfizetett Komám Uram!)

Fáy András 1864 július 26-án halt meg 78 éves korában. A halál is úgy lepte meg váratlanul, íróasztala mellett, munkaközben. Elbeszélést írt Arany: Koszorúja számára, de ez az elbeszélés már befejezetlen maradt. Egyetlen munkája, mely után nem tehetett pontot, s amelyről már nem mondhatta el szokott szerénységgel: — Ime írtam valamit, ami nem politika és nem vers, amit szeret a publicum... *Willant Rezső.*

Reményik Sándor: Romon virág. (Versek. 1930—1935.) Révai kiadás.

A legszerényebb költőnk, de nem ami költeményeinek értékét illeti. Napilapokban, élet és irodalom aktualitásainak hangszóráin alig találkozunk nevével, folyóiratokban, nap-tárakban is elég gyéren jelennek meg versei s mégis több az olvasója, mint akárhány divatos költőnek. Eleven példa, hogy a hivatás külső jelek és eszközök nélkül is célhoz bír találni s hogy a nagy lélek reklám nélkül is közönséget teremt. Valami különös áram fut végig ezen a költészeten. Evangéliumi ember beszél hozzánk, kenetesség nélkül; szinte azt mondhatnók, az őskeresztyének hangján, a szív, az alázat poétája. Rendkívüli, tiszta lény, akinek csak lelke gazdagságát nem vagyunk képesek felszámolni, de foltatlan mivoltát folyvást ragyogni látjuk s íme, ez az ember örökké vizsgálja, boncolja, számoltatja magát s gyarlóságát emlegeti. «Keményen nem beszéltem senkivel» — vallja csöndesen; még így is «túlhangosnak» érzi szavát, *hangfogót* kér rá a Mindenhatótól s gyötrődő társaihoz képest csak a «Szenvedés epigonjának» nevezi magát. Még mindig nem szenvedett, nem vezekelt eleget, még mind hőbb lázokban kell emésztődnie, hogy valójából kiégjen minden méltatlan rongy s egy maradjon meg benne csupán, a «lélek érce».

Nincsenek formaproblémái, nyelvi fejlődés tekintetében egyetlen, végtelen folyamat a költészete. A trochaeus nála anakronizmusnak számít, versei szelid jambusokban ringanak. Ez a ritmus jellemzi egész költészetét s a stációkat a lélekek egyre teljesebb elmélyülése. Így is néhez az ő pályáját határozottabb időszakokra osztani. Már évek óta elérte, amit valaki ebben a lelki diszpozícióban elérhet. Kincseket halmozhat még ezután is kötetiben, másnak nem fogjuk őt érezni többé. Sokkal inkább

szakított már az élet minden hiú aktualitásával, hogysem újabb élmények, kívülről jövők, döntően befolyásolhatnák egy irányba igazított tekintetét. Kiforrott lélek, minden számadása kész. Befeléd néz örökkön. Számára már csak egy igazán szép szó van e menthetetlen, nyomorúságos, ellenmondásos világon: testvér. Az Elrendeltség himnuszát zengi. Nem az embert kárhoztatja, szava sincs a vétkes vétke ellen, az ostoba sem izgatja s megnyugszik a Végzetben, mely ellen tehetetlenek vagyunk. Senki sem tehet róla, hogy annak született, ami s nem válthatja át magát másra. Az ártatlannak hullani, szenvedni kell, a kígyónak kígyóként sziszegni. Csak olyankor dobban gyilkos gyűlöletben a szíve, ha a «béke reszkető nagy álmát» zavarják a Ma Antikrisztusai. A Tudomány neki: rablott gyermek, az új Kaján famulusa s ez ellen emelné törét. De körülötte «fenevadak ketreceitől» egyre teltebb a világ s a «fáklyavívó» hasztalan keres társat az élet militánsai között. De a gyöngéd lelkeknek ő dalol két évtizede legártatlanabb engesztelő éneket. Talán Juhász Gyula áll hozzá legközelebb, kihez egyik remek versét írja. De még Juhász Gyulában is sok a földiség hozzá képest. Juhász pogányabb nála, antik szépségek s egy kiheverhetetlen szerelem dalosa, kinek az ég kékje, a dúsalkászú nyár szökecsége s a tavaszodó réten a szél hangja is egy régi nagy érzés színét-hangját idézi. Reményikben nincs érzékiség, ő a Szeretet, a Jóság költője. Egy sereg nő él költészetében, mint áhitattal telt képek templomok fehér falán, a költő testvérként szól velük. Minden önzés elhagyta már, idő és tér korlátai lehulltak s a jelen is emlék gyanánt fogja össze embertársaival, lélek talál itt lélekhez. Tengermélységéig, hegy-magasságokig ér Reményik világa, a föld rejtelve, a levegőig, az erdélyi

hegyek fensége s vad titokzatossága egyetemes életérzéssé szépül, eszményül rajta, a valóság sebzett, de panasztalan vándorán keresztül. Soha egy nyugodt pillanata nincsen s ez az örök zaklatottság edzette meg, sápadt, törekeny alakját, mely annyira egybeolvadt költészetével, ez keményítette olyan viharok szirtfokává, melyek tölgyszál-embereket elsodornak.

Ma a tömegeken sokan osztozkodnak: Reményiknek jutott ebből a kaotikus emberanyagból a legcsöndesebb, legszívósabb csoport mindenütt. Szinte napihírek nélkül is tudják már hívei, mikor érkezik, hol jelenik meg s ez a találkozás olyaféle mindig, mint leghűbb rajongóival, az ifjúsággal való ölelkezése:

*Fiúk, én nem tudom, ez hogy esett:
Egyszer csak ott álltam közöttetek...*

Befelé néző közönsége van, sok ismeretlen híve, akik nem látták soha, mert fényképei nem forognak közkézen s akiket ő sem látott életében, csak költészetével varázsolt magához, elszakíthatatlanul. «Papp Demeter, kalauz» és a többiek, akik senkitől észre nem véve, lábujjhegyen utat lelnek a betegeskedő költő ajtajáig, ívpapirosra ráírják muzsikátlan nevüket s pár szál virágot hagynak ott, jeléül, hogy itt jártak.

Csodálatos erő van a költeményeiben, pedig semmi cicoma, kiszámítottság nem ékeskedik bennük. Megesik, hogy Reményik, aki, ha kell, mestere is a formának, szándékosan ejti el a kacéran, hivalgón kínákozó bravúros rimet, csakhogy egy fáradtabban csendülővel közvetlenebbül adja magát. Ritmusa is gyakran döccen, akárcsak rímei nem egyszer egészen hétköznapi szavakat mond, töredékverse is akárhány van, de egy sem, amely nem lelkében fogamzott. Ez a lélek pedig rendkívüli.

Ő ma líránk legfeneklebb egyéni-

sége. Szavának malaszt íze van s aki olvassa, morzsolgatja ezeket az igét, úrvacsorai hangulattal telik meg.

Vajthó László.

Majthényi György: Lizi. Regény (Singer és Wolfner kiadása.)

Lizi, vagyis Schmidt Erzsébet, egy torontálmezei sváb parasztlány a régi, békebeli világból. Özvegy anyjával az öreg Weglmayerék házában laknak s munkájukból élnek. Lizi erős, egészséges, tiszta, dolgos és igen szép leány, kinek megvan már a jövődöbelije, a derék Poldi. Ez, ha kiszabadul a katonaságból, biztosan elveszi. Ez a verőfényes boldog élet egyszerre elborul, s ködössé, bizonytalaná lesz. Lizi hosszú szüreti munka után este gyalog indul haza. Holtra fáradva szívesen ül föl egy szerb legénynek, a Jócónak kocsijára, hol mélyen elalszik. Kábult, tehetetlen állapotát használja fel a vad Jócó, hogy a leányt magáévá tegye. Mikor ez kétségbeesésében csendőrökkel fenygeti, ostorral veri el magától. Lizi megtörve, megalázva tér haza s eltitkolja szerencsétlenségét, de teherbe esik. Anyját, mikor ezt megtudja, guta üti. A tehetetlen, beszélni sem tudó beteg tagolatlan üvöltözésével is átkozta ártatlan leányát, aki keserves munkával tartja el most már kettejüket. A jóindulatú Kessel-flor főorvos beviteti a beteget a székváros kórházába, s Lizinek, hogy anyja mellett maradhasson, a kórház konyhájában szerez helyet. Így sikerlik át ez a szép boldog falusi életsors természetes, egyenes vágányából kikölkenne a bizonytalan városi élet mellékvágányára. A kórházat nem tudja megszokni, s anyja halála és gyermekének megszületése után a főorvoshoz áll be cselédnek. Csecsemőjét, a kis Krédit, kit nem szeret, mert gyűlölt apjához hasonlít, Weglmayerék fogadják magukhoz. A jó doktor házában boldogan és nyugod-

tan dolgozik, míg a beteg doktorné vissza nem érkezik a fürdőből, ez féltékeny a szép leányra és pokollá teszi az életét. A vad Jócó most már utánveti magát és feleségül akarja venni, de Lizi megvetéssel utasítja vissza. Erre Jócó az utcán orozva hátszurja. A rác legényről, aki gyujtogat is, kiderül, hogy elmebajos, így Lizi megszabadul tőle. A feltűnően szép leányra különben is sok férfi szemet vet: a kórházi ápoló, maga a doktor, később is többen, de Lizi erős és tiszta lélek s könnyen ellenáll a kísértéseknek. Új udvarlója is akad a kis Storchban, aki egy borbély fia s maga is borbély, de most katona. A lágyszívű, fülig szerelmes legényke folytonosan Lizi kedvét keresi, a kórházban is látogatja, de a hatalmas termetű leány nem tudja komolyan venni a kis embert, pedig ez vagyonos fiú, s szívesen elvenné, multjával nem törődve. Lizi azonban egyenes jellem, nincs benne semmi számítás. Nem szereti, hát nem kell neki. Poldival, egykori jövendőbelijével is találkozik, a fiú szereti, a kedvéért maradt katona, de vallomásával már elkészt. Mikor Lizi elesettségében jó szót, elnézést várt volna tőle, akkor feléje sem jött, most már idegen neki. A főorvos ajánlatára Mücke ezredesékhez kerül szolgálatba. Ideálisan rendetlen és zavaros háztartás (kitűnő életkép), hol Lizit agyonhajszolják. Hazamegy falura. Weglmayerék igen szeretik a kis Krédit, őt pedig megnyugtatja szülőfaluja megszokott élete és téli nyugalma. A templomban buzgón imádkozik. «Szerette volna szívét a magasba emelni, hogy az égiek is lássák tisztaságát. Nem, nem akar ő semmi rosszat senkinek, csak élni szeretne, egyszerűen, szegényesen, mint általában az emberek, itt, a faluban». — Arra gondol, hogy kofálgodásba kezd, de nincs rá elég pénze. Storch beszerzi Vanay bíróék házába, hol ő a fiatal hadnagy úr

tisztiszolgája. A derék, rendes család körében (ez is igen jó genre) örömet dolgozik, mikor csendes élete nyugalmat új bonyodalom zavarja meg. Meglátja a szép, elegáns Sávoly főhadnagyot és beleszeret. Tudja, hogy rá nézve csak rossz származhatik ebből a viszonyból, hogy semmit se remélhet, de nem tud ellenállni szenvedélyének, mely soha nem érzett boldog extázisba hozza. Hálás fohászokban köszöni meg Istennek, hogy őt ilyen boldoggá tette s nem törődik a jövővel. A főhadnagy nagygyakorlatra megy, hamarosan véget ér a szerelmi mámor. Lizi kétségbeesetten érzi, hogy a rövid boldog mult sohasem tér vissza, megtörtén imádkozik a Szent Szűz szobra előtt, csak az az egy vigasztalja, hogy gyermeke lesz kedvesétől, szép, úri gyermeke. Naivan színezi a fővőt. A leányt, mert biztosan leány lesz, finom, úri kisasszonynak nevelteti, s csak titokban figyeli majd az életét. Anyjának a temetőben úri unokájáról beszél. — Még egyszer találkozik ideáljával, de az részegségében őszintén elárulja úri gögjét, és Lizi most döbben rá az úr és szolga viszonyára, és paraszt önérzete kerekedik felül. Nem akar szolgálni többé, egy tisztitől készül átvenni, hol már dolgozott, s melynek tehetetlen vénasszony tulajdonosa a végét járja. Pénze nincs, mert amije volt, mind a leégett Weglmayeréknak adta. Ekkor ötszáz forint érkezik a címére Pestről, a főhadnagytól. Önérzete lázadozik, nem akarja elfogadni, de aztán gyermekéért mégis csak megalázkodik és megteszi. Üzletét kitűnően vezeti, de a megerősítő munka hirtelen véget vet anyai reményének. Kétségbeesésében céltalannak látja életét, de a derék és hűséges Storch, aki eddig is jó barátként állt mellette, lelkére beszél, hogy nyugodjék meg Isten akaratában, s legyen igazi anyja másik kis gyermekének. Lizi belátja, hogy igaza van,

de azt is belátja, hogy a sok férfi között, akikkel eddig dolga volt, ez a derék, hű, jólelkű ember ér a legtöbbet, s hozzámegy feleségül. «De életüknek ez a szakasza már egy más történet.»

Egyszerű, szegény emberek sorsa, az élet sivár prózája, amelynek regényné alakításához csak művész foghat. A szerző ilyen művész, ki izmos realizmussal, de minden tolakodó naturalisztikus színezés nélkül rajzolja még a legkényesebb mozzanatokot is. A testi életnek s a külső világnak éles szemű megfigyelője, de mégis a lélek igazán fontos neki. S minden igazi művészek ez a fontos. Az élet érthetetlen és érdektelen zűrzavar, az emberek pedig csak működő testek, ha ezt a homályos zűrzavart, ezeket a testeket át nem világítjuk a lélekvizsgálat Röntgen-sugarival. Így egyszerre érthetőkké és érdekesekké válnak. Egy tudatlan parasztcseléd e nélkül nem lehetne regényhősnővé. A szerző azzá teszi, nem valami hamis idealizálással, hanem az egyszerű lélekbe való teljes beleéléssel. Meleg részvétellel rajzolja ennek az alapjában véve tiszta, erős és vallásos léleknek nehéz sorsával és emberi gyöngeségével való kemény küzdelmét, melyben nem megy tönkre, nem züllik el, mert erős akaratú, egészséges életösztone és hite fölemeli, s új élet kezdésére bátorítja.

Lelkének rajza kiváló művészi teljesítmény. A hozzáértőknek elég, annyit mondanom, hogy a főntebb elbeszélte történet sok eseménye, melyeket szándékosan részleteztem, elejétől végig a lehangulatósabb, legrealisztikusabb, a természet s a külső világ jelenségeit magába olvasztó s számtalan finom megfigyelésben gazdag lélekrajzzal van drámailag elevenné, helyenként érdekfeszítővé s legfőképpen művészivé téve. — A főalak nagyszabású lélekrajzába

vannak mintegy beágyazva a többieké, főként a derék Storché, de a kisebb mellékalakoké is. A főorvos, beteg felesége, az ápoló, az öreg sváb házaspár, Jócó, mind érdekes, bár rövid tanulmány. Tán Sávoly főhadnagy alakját lehetett volna élőbbé tenni.

De ne gondoljuk a mondottak után, hogy talán valami száraz analitikus regénnyel van dolgunk. Csupa élet az egész (talán ezt is érezte a tartalom). A délvidéki sváb falu és kis város, sok egyéni, új és érdekes vonással van elevenen megrajzolva eredeti külsőségeivel és vegyes népének jellemző alakjaival. A parasztház, a kórház, a piac, az egyes családok házatája, a tisztító, az apró események, babonák, kisvárosi pletykák, a földrendés (monumentális leírás) és sok más egyéb mind kiegészítő és szerves részei a nagyszabású környezetrajznak.

Örömmel állapítjuk meg, hogy ez a munka Majthényi első regényéhez képest meglepő haladást jelent, s értékes alkotás. Érdeklődéssel várjuk jelzett folytatását.

Szinnyei Ferenc.

Szabó Zoltán: A tardi helyzet. «Sürgősen elintézendő», mondja az aktacsomót ábrázoló címlap ötletes rajzának fölirata s belül népi minták, szép mondatok, számok, életképek, szomorúság. Jelentés a tardi helyzetről. Kinek sürgős? Utazz az Alföldön, vézna, porlepte ákácok közt, bolyongj hegyi falukban, mindenütt ugyanaz a kép, mindenütt «válság», mindenütt elvágyakozás a jobbnak hitt városi élet felé, mindenütt tardi helyzet. Lehet erről romantikus pátosszal, apokaliptikus gőzökben beszélni, jermiádákat zengeni egy pusztuló népről, lehet Adyt idézni és pártpolitikát csinálni; a tardi helyzet is befogható egyéni elképzelésekből programmá gazdított cikkek elébe. De lehet róla

szólni a magasabb és igényesebb irodalom hűvös hangján is, lehet értők és érzők szívében mosolyogva is megforgatni a kést, ahogy talán Kazinczy mondaná; igen, lehet tárgyilagosan írni a lehangoló jelenségekről s a rajzoló bizonyára ennek a tárgyilagoságnak az igazi értelmét ragadta meg, amikor kitette a címlapra azt, amit az író mindvégig előkelően és komolyan elhallgatott: «Sürgősen elintézendő». A hang tagadhatatlanul új és meglepő, különösen ezen a téren, amelyen eddig vagy a tudomány elvontabb fejtegetéseit hallottuk, vagy a próféták jajveszékeltését. Ez más. Így regényt írnak modern írók, így Márai beszél napnyugati városokról; zengő és acélos próza, mely nagy szavak helyett a hangsúly lebegésében árulja el az alkotó vagy szemlélő legszemélyesebb fájdalmait. Nem jelenti ez pillanatra sem az alaposság föladását; az első fejezetek után ép ez az, ami a «szépirodalom»-szerű kezdet okozta bizalmatlanságot meggyőzően eloszlatja: az ember megérzi, hogy itt is voltak cédulák és jegyzetek, hogy a ritmikus mondatok nem a bizonytalanságot palástolják, hogy a tanultság arányban áll a stílussal. Csak éppen nem hivalkodnak ott a jegyzetek a lap alján. Általában, ilyen tetszetős hivalkodással sehol sem találkozunk. A rajzoló megint az igazságra tapintott: «jelentés» ez, tárgyilagos és szenvedélytelen, mellébeszélések és okvetetlenkedő megjegyzések nélkül. A címlapra festett akta nemcsak ügyes fogás, hanem áruló jel is: akta ez a mai magyar életből, hiradás a «tizenkettedik órából», mikor a parasztnak már-már megszűnik hazája lenni a földje, mikor mindenki kezdi elveszteni a talajt a lába alól, mikor lélekben és valóságban céltalan vándorlás indul a betevő falatért. Talán kiáltani is jogos volna. De az a nemzedék, amelynek Szabó Zoltán is tagja, nem szereti a

kiáltásokat, ragaszkodik a helyzet-jelentések objektivitásához, megállapít, észlel, keres, hangskodás nélkül s még azt is fölöslegesen tartja, hogy eszméi mögé mozgalmakat szervezen. A mozgalmazás a közvetlenül előtte járó s számára úttörő nemzedék jellemzője, ép úttörő sajátság: mintha kiki magában nem volna elég erős, társakat keres a súlyosodó föladatok vállalására. Az utánuk jövők már mások. Bennük erősen kifejlett az egyéni felelősségérzet, mindenki a maga helyén főnntartás nélkül és egészen helyt akar állani magáért és egész nemzedékért, nem osztják föl maguk közt a világot: te ezt dolgozd föl, te azt, hanem mind vállalják a föladatok összességét és kompromisszumokra nem hajlandók sem irodalom és tudomány, sem élet és irodalom közt, hanem mindent együtt és összesen törekszenek megvalósítani. Mindez nem romantikus nagyotakarással, ami inkább előzőikben volt meg, szükségszerűen, hisz minden úttöréshez romantikus nekirugaszkodás kell; az új nemzedék már kezdetben tisztán láthatta e ködök és pátosz eszközváltást; látták, hogy szükséges védekezés a visszhangtalanság ellen s ép ezért határozottan lemondtak róla, mert nem a visszhangot tartják fontosnak, hanem az igazságot. Talán azért, mert bíznak a meztelen igazság erejében. Az a «Szolgálat és írás munkatársasága», melynek első terméke Szabó Zoltán könyve nem mozgalom, tudatosan nem az, hanem társaság, közös szándékú és eszméjű emberekből alakult anélkül, hogy mint ilyen alakulásoknál szokás, a közösségi jelleg kidomborítására az egyéni színek elmozdítását követelné. Itt ép egyéniségek találkoztak, akik egyéni felelősségtudatukban kísérletet tesznek a múlt és jelen valóság föltétlenül tárgyilagos megragadására. Szolgálatuk nem pusztán szociális szolgálat, hanem

egyetemes, emberi, talán abban az értelemben, ahogyan a fölvilágosodás hősiessége értelmezte; minden igazi emberi szolgálat egyúttal szociális is, és minden olyan szolgálat, amely puszta szociális irányával kultúraellenes, vagy kultúránkívüli, már nem szolgálat, hanem rombolás. Szabó Zoltán könyvében nemcsak a magatartás, az önisméltéssel csak ritkán megzavart stílus, nemcsak a Tardról s általában a nép helyzetéről és lelkületéről vonható megdöbbentő tanulság a figyelemreméltó, hanem a húszévesek nemzedékének első nagyobb szabású jelentkezése is. Azé a nemzedéké, amely a legmagasabb szintű kultúra, európai műveltség föladása nélkül, Szabó egyik cikkének szavai szerint, «tiszta végez» s megérti a magyar sors parancsoló szavát anélkül, hogy az emberi föladatát elfelejtené. A szintézis, amelyre törekszik, fog sikerülni? A kezdeteknél állunk s a kérdésekre a jövő fogja csak megadhatni a feleletet.

Pónay György.

Szerb Antal: Hétköznapiak és esodák. (Révai.)

Van egy fajta beszélgetési és tárgyalási módor, mely minden mondatból és minden szóból szellemet akar csiholni. Minden kijelentésből szikra pattan és a mondanivalók ideges légkörben helyeződnek el, egyszerű szavakat a hangsúly és a szórend gúnyossága tesz jelentőségüknél jelentősebbé. E stílus felületesen látszik és könnyelműnek, a forma és nem a lényeg kedvéért gúnyosnak, meddően idegesítő, a komolyak és még inkább a komolykodók szívesen látják «destruktívnak». Szerb Antal roppant érdekes könyvének némelyik mondata, passzusa ellenállhatatlanul ezt a légkört juttatja az ember eszébe. Persze sokban indokolatlanul, a könnyed és gúnyos stílus mögött alapjában áhitatos mondanivaló rej-

tőzik, de — az író nem hagyja ki a «ziccereket», nem szégyenli a szóviccízű szellemességet. Általában mondanivalóját elég nehéznek tartja ahhoz, hogy stílusában könnyed és könnyű legyen. Szerb Antalban az író mindig kicsit szégyenkezett a tudományos elme miatt, és az író stílusa kissé lázad a tudomány mondanivalója ellen. A szokásos nagyképűség helyébe szokatlan könnyedséget helyettesít, kétségtelenül van a stílusában valami kedvesen orcátlan. Egy-egy groteszk mellékmondatban az író mentegetőzik, ha az irodalomtörténészek valami tudományosat kell mondania. A könyvet író írta olvasók számára és nem irodalomtörténész irodalomtörténészek számára. Ugyanaz az író, akinek nemrég regénye jelent meg *Pendragon* legenda címen. A regény (*A Pendragon legenda*) és a regényelmélet (*Hétköznapiak és csodák*) teljesen megfelelnek egymásnak és kiegészítik egymást. Nem tudjuk melyik volt előbb. Ha a regény elkészítésében hatott a kész regényelmélet: Szerb Antal inkább tudományos elme. Ha a kész regényhez készült a regényelmélet: inkább író.

Az érdekesség. Ez az író védőbeszédet mond az érdekesség mellett és az esztétikával védett unalmat kigúnyolja. Tiszteli az események sodrását, becsüli a regényt, amit az olvasó nem tesz félre. Ez az állásfoglalás céhbéli író és irodalomtörténész részéről kissé furcsának látszik, így röviden, ha nem tudni mit ért érdekességen. Mert érdekesség tulajdonképpen annyiféle van, ahány jó író. Izgalmassá tehet egy regényt a gyors esemény, de ugyanúgy teheti izgalmassá a stílus, a mondatok sodrása, a figurák érdekessége, sőt az eszmék érdekessége is. Márai írásában az irodalomtörténetileg raktározott érdekesség-kellékek egyike sincs, könyveit mégsem lehet abbahagyni,

mert mondatai olyan szétvághatatlanul fonódnak egymásba, mint a folyóvíz egyik hulláma, a másik, a fölötte levő hullámba. Érdekessé tehet írást egy vonzó hasonlat, mely után az olvasó várja a hozzá méltó következő hasonlatot. Hogy a hős csalódik-e a szerelmében és gyilkol-e minden tizedik oldalon, az tulajdonképpen mellékes az érdekesség szempontjából, az író ülhet a varázshegyen, ahová az események zajából csak tompa hangok jutnak. Végeredményképen az írón és csak az írón mulik és egészen egyformán, hogy tud-e eseménysorozatból irodalmat kihozni, vagy az eseménytelenségből érdekességet. Egy magányos éjtszaka gondolatai lehetnek drámaibbak, mint egy megtörtént gyilkosság, víz-cseppben a világ: kicsit minden író eszményképe. Ha *így* vesszük az érdekességet, Szerb Antalnak igaza van és ezt az igazságot saját írásmódjával pecsételi meg. Nem tartozik azok közé, akik vizet prédikálnak és bort isznak. Ő érdekességet hirdet és érdekeset ír. Könyve: essay, az olvasó iskolás irodalomtörténeti emlékei szerint ez nem a legérdekesebb műfajok egyike. Szerb Antal érdekes, elsősorban érdekes műfajt csinált belőle, a türelmetlen olvasó még esetleg kísértésbe is esik, hogy rendes szokása szerint megnézzé, hogy mi az essay vége. Milyen mohón szokott előrelapozni a regényben, hogy gyorsabban megtudja: beteljesedik-e a sablon és egymáséi lesznek-e a szerelmek?

A *lázadás*. Szerb Antal szerint a jó író ismertetőjegye. Megállapítása kétségtelenül igaz és egy szóval fejezi ki, amire azelőtt könyvek kellettek. Minden jó író lázad, állítja, ami perze nem barrikádravonulást jelent, csak egy belső csendes lázadást az íróasztal mellett a hallgatag megíratlan szavak között. Ő ezt a magaszabta törvényt is megtartotta és

megtartja. Megtartotta a Pendragon legendában, ahol maga is lázad az ellen, ami ellen a «Csodák és hétköznapok»-ban ismertetett és a jövő fejlődés elejére elhelyezett angol, francia írók lázadnak. Megcáfolja ott regénnyel, ebben a könyvében elmélettel azt az előítéletet, hogy a könyvben valóságosságoknak kell lennie. A forma ellen is lázad, az essay unalma és szakszerűsége ellen, az ellen, hogy íróról szóló munkát csak az írók olvassanak, azok közül is csak a nagyobbambíciójuak. A formai lázadás eredménye kicsit visszás, Szerb Antal olyan kedvesen bombázza könyvének stílusában a nagyképűséget, hogy az ember némelyik mondatnál kételkedik. Nem tudja, mit is akart tulajdonképen az író: egy formát felfrissíteni, kiszínezni, többek számára hozzáférhetővé tenni? Vagy egyszerűen elcsevegni, ahogyan elcseveg az író társaságban, ahol mindenki órá figyel és elkeseredik, ha nem a régi nézetek szöges ellentétét hallja tőle. Végeredményképen helyes, ha az író ugyanolyan közvetlenül beszél a mesterségéről, mint egy jóízű süster a magáéről és nem képzelet, hogy amint irodalomról esik szó, tömjénfüstöt kell égetni képzelt profán istentiszteleten. De Szerb Antal kissé messzire ment a közvetlenségben. Annyira jópofamódra beszél mindenről, hogy nem kötelező komolyan venni. Aki meg rosszindulatú, egyenesen hivatva érzi magát, hogy ne vegye komolyan az író, aki komoly dolgokat mond, csak éppen komolytalanul.

A *csoda*. Mert ennek a «komolytalan modorú» írónak alapjában véve komoly mondanivalója van. A könyv címe «Hétköznapok és csodák» nemcsak belletrisztikai cím egy irodalomtudományi mű, illetve revegés éln. Hanem egyben a lényeg is. Szerb Antal a hétköznap tegnapi realitásával szemben hirdeti a csoda holnapi

vasárnapját. Jól válogat írókat külföldről, hogy tételét: a valószínűtlen a csodálatos szerepét a ma és holnap regényében bizonyítsa. Ha munkája egyáltalán besorolható az «irodalomtörténet» címszó alá, olyan történet, mely a jövőről akar szólni. Közben jó, pár vonallal felvázolt rajzai vannak egyes írókról, szűken jellemez, de azzal a friss művészettel, mely nagy rajzolók pár vonalát olyan élővé teszi, hogy minden buta alaposabb részletezés rontana a képen. Így talán a szemölcsök és redők nincsenek rajta az írók arcképein, de a kép teljesebb, világosabb és üdőbb, mintha részletesebb lenne. Vannak megállapításai, melyeknek találó volta szinte megdöbbeníti az olvasót, Szerb Antal úgy ír a regényről, mint egy jó regényíró kedves figurájáról. Olyan képet adóan, olyan ábrázolóan és sokszor olyan kevés szóval sokat mondva. Az elmélet, amit ez arcképek köré kerekít, lehet helyes és helytelen. Jóslásszerű elméletekkel kár vitába szállni, Szerb Antal ugyanolyan szabadon lökheti el a maga elméletében a regényt a csoda irányában, amilyen szabadon indíthatja az író könyvében a hőst nyugatnak, vagy keletnek. Ahogy neki tetszik. Könyvét tulajdonképpen mint ilyen irodalmi munkát kell elbírálni, hogy a téma történetesen maga az irodalom, az nem sokat változtat a lényegen. Nem tudomány van benne, hanem szellem. Nem kivételekkel csontkított teljesség, mint a mult rendszerezéseiben, hanem intuícióval tarkított ötletesség, mint a jövő irányításaiban.

Szabó Zoltán.

Szitnyai Zoltán: Hodinai Hodinák.
(Budapest, 1936. Athenaeum kiadása)

Petrovics István és Hruz Mária gyermekéből Petőfi Sándor lett, Lieb Miska, a kis asztalosinas Munkácsi Mihály néven szerzett dicsőséget a magyar névnek pikturájával és az

aradi vértanuk közül is többségben vannak az idegennevűek, akiket bizonyos államokban szokásos «névelmezés» szívesen elrabolna és — elméletben — el is vesz a magyarságtól. Vajjon min fordul meg valamely nemzethez való tartozás, a vérségen-e, vagy az érzésen? Kétségtelen, hogy minden nemzetnek vannak válságos korszakai, amikor ég, föld szakad és ilyenkor csupán a vércsepp marad csak hű a vérhez. Ezt mondják a fajelmélet tűzön-vízen való hívei, de százszázalékosan nem állja meg ez a helyét. A hűség, a jó időben melletverő, hangoskodó szavak mögül a valóság igenis ekkor és ilyenkor mutatkozik meg, de ez nincs kötve sem névhez, sem származáshoz.

Mostanában elég gyakran hangoztatott kérdések ezek, amelyeket Szitnyai Zoltán érdekes regénye, a «Hodinai Hodinák» juttatott eszembe, mert ugyanez a probléma foglalkoztatja a regényhőst, a VIII. gimnazista Hodinák fiút, aki nevééről ítélve tót származású, de az idegen hangzású vezetéknev mellett büszkén viseli az Árpádot, amely őt a magyar nemzethez kapcsolja. Tulajdonképpen nem is vagyok én Hodinák, elmélkedik sokszor magában, az őseim magyar nemesek voltak, Hodinayaknak hívták őket, azonban idekerültek a Felvidékre és eltótosodtak. Igaz-e ez vagy sem, azt nehéz eldönteni. Tény, hogy ezt érzi a fiatal Hodinák s édesapja az öreg karmester, aki furcsa, néha derűre hangoló akcentussal beszéli a magyar nyelvet, de belül izzó magyarérzésű és remeg, hogy elvessz a magyarság számára az ő városuk. Egy felvidéki város háború előtti képe áll a regény háttérében, amelyet az író úgy exponál, hogy a későbbi drámának, az egyetemes magyarságra vonatkozó szomorú sorsfordulatnak a feszültségét érezzük ki belőle. A felvidéki város, amelynek lakossága háromnegyed részben

tót származású, nyelvében, szellemében szorosán összenőtt a magyarsággal. Az író plasztikus, színes, meleg közvetlenségű és élethű leírásából és egyes közelebbi utalásokból sejtjük, hogy a kedves Selmechányáról van szó. A város büszkeségét, a híres bányászati és erdészeti főiskolát el akarják innen helyzetetni állami segítséggel a magyarság lappangó, titkos ellenségei, mert a főiskola a magyarságnak és a magyarosodásnak mintegy fellegvárát jelenti az ott tanuló és onnan kikerülő magyar vagy magyarrá nevelődő értelmiséggel. Főiskola nélkül a város az északról óvatosan terjeszkedő pánszlávizmus ölébe hullana. Itt már a háború előtti évtized forró légkörében felbukkanak a későbbi európai nevű politikusok, Hlinka és Hodzsa nevei. Az ő küldetésükben magyar tanintézetekbe befurakodva ott végzik ügyesen a munkájukat a pánszláv eszme előőrsei. Ilyen hús és vér alak a Szitnyai által megrajzolt Morek Viktor tanár is, aki azzal kezdi működését, hogy megkérdezi a tanítványaitól, milyen nemzetiségűek: magyarok-e, vagy tótok? Eddig egyik fiúnak fejében sem fordult meg az, hogy ő más lehetne mint magyar. Morek egyetlen mondatával megbontja a tanulóknak lelki egységét és a magyar kultúra szolgálatának ürügye alatt a tótokkal külön akar foglalkozni, a «magyar szellemiségbe jobban bevezetni» s közben ellentétet támaszt bennük osztálytársaikkal és hazájukkal szemben. Működésével nem kelt bizalmatlanságot, sőt! Reá és a háború előtti korszakban a nemzetiségi kérdés tekintetében nálunk kényelmes és szinte vétkeken tájékozatlan felfogásra igen jellemző a pánszláv tanár levelének részlete, amelyet Hlinkához intéz: «Lomha kényelemmel birtokolják pillanatnyi hatalmukat (már mint a helyi magyar vezető urak), mosolyognak, ha nemzetiségi

kérdésről beszélnek egyesek és olyanokat mondogatnak, hogy az ő tótságaik hüek az állameszméhez, soha eszükbe sem jutna az ellen fellázadni. Engem minden gyanu nélkül fogadtak és rögtön befogadtak maguk közé. Erre elég volt a cilindert és a jól vasalt Ferenc József kabát, meg az a fénykép, amely agarászó ruhában ábrázol a gróféknál való nevelősködésem idejéből. Névjegyemen, amelyet látogatásaimnál beküldök, ott áll a moravai előnév. Kegyes hazugság, de itt igen hasznos». Ez a néhány mondat *egyellen* Morek Vincére és *egy* felvidéki város békebeli vezető magyar uraira vonatkozik, de *nem korlátozódik*. Hiszen — ma már bátran elmondhatjuk — a felvidéki és az erdélyi városokból jól ismerjük a Morek Vincéket, ha véletlenül másként is hívták őket, akik biztosan és zavartalanul végezték bomlasztó munkájukat. Legnagyobb segítőjük kényelmeskedő magyar Pató Páltermészet volt. Az író lélektanilag ügyesen építi fel, hogyan válik a rokonszenves és lelkes Hodinákból lélekben is egészen magyar Hodinai. A regény vége már az összeomlás utáni időket mutatja. Lesújtó, de tanulságos kép. Tulajdonképpen nem is a cselekményen magán van itt a hangsúly, hanem a háború előtti millió remek és életes megrajzolásán. Talán nem ez volt, de *így* volt, sajnos, nemcsak Selmechányán, hanem mindenütt a magyar végeken. Kétségkívül nehéz és kényes kérdéshez nyult az író regényében, de kikerüli a kínáló olcsó hatásokat, tökéletes művészi összhanggal oldja meg és munkája méltóan sorakozik oeuvréjének legjobb darabjai közé. *Mihály László.*

Trócsányi Zoltán: A történelem árnyékában. Budapest, 1936. Hungária-kiadás. 315 l.

Az újabb történetsszemlélet fedezte fel a történet hétköznapjait és sta-

tisztáit mint teljesértékű történelmi jelenségeket. A régi történelem csak a hősi és ünnepi események iránt érdeklődött és beszámolóit csak a nagy színpad protagonistáinak tetteiről szóltak. Mai szemléletünk azonban kitágult és észrevesszük a szerény homályban álló kórus szerepét is és tudatára ébredtünk főként annak, hogy ez a statisztéria is kifejezésre juttatja, megőrzi — sőt bizonyos vonatkozásban még jobban, mert hiszen benne újítási hajlam — a történet szellemét. Ilyenformán a történelem forrásanyaga igen jelentékenyen kibővült és kibővült, sőt megszaporodott kutatási területe is. Egészen új tudományágai keletkeztek. Emellett minden — akár új, akár régi — területén forrásértékűnek bizonyult egy csomó olyan irodalmi vagy levéltári anyag, amelyeket hajdanában teljesen semmitmondónak tartottak a historikus vizsgálataira nézve. Szinte csoda, hogy ez az elhanyagolt hatalmas és nagybecsű anyag teljesen meg nem semmisült. S ez kizárólag az annyira kigúnyolt külön «könyvmolyoknak, bogarászoknak» köszönhető, akik olyasmire vetették magukat, ami senki másnak nem kellett, akik abban lelték örömüket, amit senki más nem tudott, amit nem lehetett olvasni «feldolgozva» semmiféle történelmi műben, amit soha senki nem «közölt», egyszerűen amit ők fedeztek fel és aminek egyedül ők ismerték fel történelmi adatértékét.

Trócsányi Zoltán ennek a típusnak kitűnő reprezentánsa. Az ő gyűjtési köre: «Régi tankönyvek, százestendős természetrajzok, sárgult prédikációs könyvek és gazdasági munkák, zsírfoltos szakácskönyvek, bejegyzésekkel ellátott kalendáriumok, népiratkák, az irodalomtörténetből kifelejtett vagy szándékosan kihagyott szerzők vegyes művei, lenézett, fidibusznak és salabakternek tekintett nyomtatványok»... De

ezek alapján «fel lehet támasztani a mult századok egyszerű, a történelemben láthatatlan hétköznapi emberének szürke életét». Trócsányinak kitűnő érzéke van a nem-történelmi anyag történeti jelentőségének meglatására és teljes tudós készsége ennek megítélésére és feldolgozására. Új könyve — (e nemű korábbi munkáihoz hasonlóan) a nagyközönség számára is mulattató és érdekfeszítő olvasmány — az érdekes anyaghoz vonzó előadás járul —, de a szakhistorikus számára is becses adatszolgáltatás. Olvasása valódi felfedező út, melynek folyamán nem egy jelenség kerül előttünk olyan új és gazdag megvilágításban, amelyet csak a közvetlenül szemlélt eredeti forrás áraszt szakszerű beállításban.

Ez a könyv is azt bizonyítja, hogy mennyi becses forrásanyag vár még nemhogy feldolgozásra, de előbb legalább felfedezésre. Bizunk benne, hogy Trócsányi Zoltán továbbra is élén áll e munkának és még sok örömet és tanulságot nyújt olvasóinak.

Joó Tibor.

Nagy Lajos: Budapest Nagykvéház. A Nyugat kiadása.

Eddigi munkáiból is szatirikusnak ismertük Nagy Lajost. Semmivel sincs teljesen megelégedve és ezt finoman és nagy erővel, mindnyájunkat megragadóan tudja megmondani. Sohasem rajzol torzképet. Ellenkezőleg, a tiszta, jellemző valóságot adja s irtózik attól, hogy bármely irányban is túlzásra ragadtassa magát.

Új, szatirikus regénye központjában Budapest Nagykvéház áll. De ide csak összesűríteti alakjait, a regény mondanivalója innen egész Budapestre, Magyarországra, sőt világonkra sugárzik ki. Ezt már első sorai is sejtetik. «Naprendszerünk a világűrben van, bár, hogy a világűr micsoda, azt talán maga Einstein sem tudja. Naprendszerünk közép-

pontja a Nap. Ez egy óriási izzó gömb, ennek a gömbnek bolygói vannak, melyek a saját tengelyük körül forognak . . .»

Következik néhány sorban a Föld, Magyarország, Budapest és a körüli nagykávéház. Vagy százötven ismert alak vonul föl regényében, mégse lehet az az érzésünk, hogy talán kulcsregénnyel van dolgunk. A legtöbb ríktó vonás nagyon is ismerős számunkra, de Nagy nem az egyes figurák modelljeit akarja gúnyolni: ellenkezőleg: az esetlegesből formál típust. Egy szélsőbaloldali lapalapítás áll a történet középpontjában. Álköltők, álírók alapítják a lapot, mely megszületése előtt a legkülönbébb átalakulásokon megy át, míg végül mint közgazdasági lap jelenik meg alig rejtett zsaroló célzattal. Erőszak nélkül szövi bele e kis központba helyezett történetbe a kitűnő szatirikus a kávéházi figurákat, akikre nincs más jelző mint ez: linkek. Apró ravaszkodásaik, kicsinyességük valóságos tárháza ez a regény, amelyből rekonstruálni lehetne a tipikus pesti kávéházi hősök életét, ha egyszer végleg eltűnnének ezek a kávéházak a föld színéről. Persze se nem gyűlölködő, se nem egyoldalú. Rajzol tisztességes polgári alakokat is, akik képesek két pengős kölcsönadott összegeket visszavárva, heteken át a kávéházi ventilátor alatt várakozni, és akiket azután utol is ér a végzetük Dobosiné és egyéb Dobosiné alakjában. A szélsőbaloldali álírók (akiknek Trotskij sem elég forradalmár) közben elhelyeznek egy-egy verset, egy-egy novellát a szórakoztató, képes folyóiratokban s «csodálatosképen ezek a versek s novellák csak abban különböznek a többi magyar verstől s novellától, hogy lehetőleg rosszabak».

Nők is szép számmal szerepelnek a regényben. A három Sachs nővér mesteri, természetes, eleven s egyben

érezhetően célzatos szembeállításai: az előkelő, az ügyesen romlott és a szegény nővér s utóbbinak megaláztatásai s aztán viszonyuk változása, mikor a szegény hirtelen megnyeri perét s pénzhez jut. Verő, az ünnepelet publicista, azért siratja a demokráciát, «mert a liberális polgár minden pénzt megad azért, ha valaki másfél hasábon keresztül szép szavakkal, jó stílusban és gazdag képzettársítással siratja a demokráciát». És csaknem valamennyien keresni akarnak a készülő háborún, esetleg akasztófaszállítással is. A kávéházi viták, különösen a lapokban olvasott cikkek kapcsán mindenre kiterjednek s a vitatkozókát pontosan jellemzik. S e nagy véleménygyűjtemény és arcképcsarnokból valóban a kor tekint reánk. Fehér a jóságos filmíró, Kalmár a még jóságosabb rémregénygyáros, aki oldalanként egy-egy gyilkosságot talál fel s félóra alatt kigondol egy regényt és Verrasztó és Lidia, akiket tanítanak, mind mai alakok, épúgy, mint Sulyok, a zsaroló, Kula, dr. Mendel, Gerlei a pincér, aki ismeri a vendégek bogarait s számol velük.

S mi lesz a pincérről, ha megöregszik? Ujságot árul a kávéház előtt, vagy koldul. «Százból tíz talán még öregkorában is megél». És Kárász úr, azaz Tóni hiszi, hogy belekerült a százból tízbe.

A kép elég vigasztalan. De szembe kell néznünk a valósággal, nemcsak az öreg pincér esetében, aki azt hiszi: irodalom a kellemes hamisítás, annak aligha fog tetszeni ez a könyv, de aki az igazságot keresi, kedvelni fogja és aki többé-kevésbé ismeri a mai pesti életet, nem fog túlságosan meglepődni. Sőt mulatni is fog olvasás közben, mert a többé-kevésbé ismert igazságokat Nagy Lajos érdekfeszítően, kihegyezett, jól egyensúlyozott stílusban találja fel.

Marconnay Tibor.

Baktay Ervin : Szánátana Dharma.
Az örök törvény. (Világkönyvtár.
Révai. 283 l.)

A nyugati gondolkodás már századok óta érdeklődéssel fordul India vallásos világszemlélete felé. Spinoza, a német idealizmus, Schopenhauer és Hartmann az európai világszemléletet a monizmus irányába terelték, a pesszimizmus az indiai életérzésben talált rokonára, a teozófia és antropológia a kereszténységtől elfordult európaikat vonzotta a hindu misztika útjaira.

Az indogermán nyelv- és fajrokonoságnak felfedezése óta a germán műveltséghez hozzátartozik a Védákkal, Upanitádokkal való foglalkozás. A hindu szelleme mégis rajta maradt Maja varázsfátyla; sokszínű, csalfa hálózatán a nyugati ember szeme nem tud áthatolni. Hosszú évezredek külön útja nagyon messze térítette egymástól az európai és indiai eszmélést, vallást, bölcséletet, életformát; egyelőre keresni kell az összekötő vonalakat, a rokon fogalmakat, hogy a mi fejünkkel megközelíthessük az indiai vallásos világszemléletet.

Baktay Ervin jelen munkájának az a célja, hogy a hinduk mai világszemléletét megértesse az európai emberrel. Mondhatnók, hogy a hinduizmus katekizmusát írja meg — a mi számunkra. Alapvetésében foglalkozik a mai indiai istenfogalommal (Brahman). Azután részletesen fejtegeti a Dharmát, a mindenség mélyén rejlő szellemi alapvetést, mindenek összetartóját, az alapvetőt, mindent átható törvényt. A Dharma szabja meg az élet irányát, ez állít célokat elébe. A hindu erkölcsi, vallási, aszketikus tevékenység a Dharmából ágazik széjjel. Ennek a világszemléletnek másik alapfogalma a Karma, a mindenségen átrezgő történet árama, mely az egyénnek sorsát szabja meg. A monisztikus világszemléletnek ere-

dője a hindu misztika, mely a jogában az egyénnek az ősválóval való egyesítésére, ennek átélésére törekszik.

Katekizmusokból nehéz kivonatot csinálni, ezért le kell mondanunk Baktay könyve gazdag, jól összefoglalt, mégis nehezen áttekinthető anyagának további részletezéséről. Összefoglalásának két tulajdonságára mutatunk rá inkább. Baktay törekvése az, hogy a hindu vallásról *szintézist*, tehát logikai rendszerben összefüggő ismertetést adjon. Ebben utánozza azokat az indiai mozgalmakat, melyek egységet akarnak belevinni legalább 5000 éves eszmefejlődés, vallástörténet sokágú elkülönüléseibe. Nagy kérdés, jogos-e idegennek, kívülállónak egységet rajzolni ott, ahol az életformákat fajok, nyelvek, kasztok sokasága, a világképet népi hagyományok, iskolák, bölcséleti irányok sokfélesége, a vallást kultuszok, szekták tömege választja el egymástól. Ez az egységesítő törekvés arra viszi rá Baktayt, hogy a hinduban lássa és olvasójával csodáltassa a világ vallásilag legtűrelmeesebb népét. Szerinte a hindu iskolák, szekták közt nincs ellentét; ők nagyon jól tudják, hogy az egyiknek ez, a másiknak amaz felel meg; mindegyik menjen a maga útján. Mintha Lessing Bölcs Nánjánja — Indiában született volna!

Ez a beállítás nem felel meg a történelmi tényeknek. Hogy csak egy példát mondjunk az indiai «türelme»: a buddhizmusban és a körülötte támadt vallásharcokra, melyek eredménye, hogy a buddhizmus Indiából majdnem teljesen kiszorult.

Másik vonása Baktay vallásrajzának a hinduizmus *idealizálása*. Ez nemcsak a világszemlélet eszmei oldalán mutatkozik, ahol kétségtelen a hindu szellem mélyrehatása. Baktay talál mentő, sőt dicsérő szavakat a hinduizmusban benne rekedt primitív babonákra, az áldozatnak varázslattá

való lefokozására, a mantrá-k szóvarázsára, a démon-kultuszra, az obszcén lingam-kultuszra stb. Idealizáló törekvésének egészen különös módszere van. Szívesen és gyakran hasonlítja össze a hindu vallási jelenségeket a kereszténység, főleg a katolicizmus egyes vonásaival. Így «találja» meg a hindu bálvány-kultusz mását a katolikusok képtiszteletében. Észre se veszi, hogy ezt a párhuzamot maga rontja le, mikor megállapítja, hogy a hindu a bálványban pithát, erőközpontot lát. Ebből nyilvánvaló, hogy a hindu képkultusz magikus tartalmú, tehát lényegesen más mint a katolikus képtisztelet. Merész az a kijelentése, hogy «a biblikus csodák mindegyikének megtaláljuk magyarázatát a joga tanáiban» (167. l.), hogy a stigmatizáltak sebhelyei önszuggesztióknak eredményei. Néhol az a benyomásunk, hogy Baktay kevésbé ismeri a keresztény katekizmust, mint a hindu vallást, azért keveri bele a mantra-szóvarázsba Jehova nevét, melyről különben is tudnia kellene, hogy Jahve-nak olvasták. (150. l.) Lionardo da Vinci «Primo motore»-jában is ráismerhetett volna Aristoteles és a skolaszтика primus motor-jára és nem kellene ezt összekeverni a Szanszkázával. (80. l.)

Ma a vallástörténet már igazolatlanul tartja azt a tételt is, hogy kivétel nélkül minden vallás asztrológiai felismeréseken és szimbiolumokon alapszik. (172. l.) Ha Baktay alaposan elemezné a Védákat, bennük is találna kivételt előbbi mondatára.

Ezek az elírások jórészt Baktay céljából és módszeréből származnak. A mai európai emberrel akarja megértetni a hinduizmust, ezért állítja párhuzamba az európai ember világszemléletével, vallási eszméivel. Az ilyen párhuzamok azonban alaptalanok. A hindu vallási fejlődés a Védák-

tól máig egészen más, mint a kereszténységé. Az a természetvallás gyökereiből, az istenhitből, animizmusból, varázslatból, tabuhiből, részben a totenizmusból indult el, hogy több évezred vallási eszmélésén át primitívességét legalább eszmei oldalán levetkőzve észt és kedélyt megnyugtató vallásformává alakuljon. A kereszténység pedig Krisztusban bírja eredetét. Hogy ma némi hasonlóság tűnik fel a hindu vallás és a kereszténység közt, hogy a hinduizmusban feltámadt az egységre való törekvés, abban mai vallástörténeti tudásunk szerint része van magának a kereszténységnek is. C. Clemen (Der Einfluß des Christentums aus andere Religionen. Leipzig, 1933) rámutat a Krishna születése — Krisztus születése párhuzamnak a kereszténységtől való függésére. A kereszténység korán vert gyökeret Indiában. Az iszlamban is sok keresztény elem található. Ezek, majd az angol imperiumtól való függés termékenyítőleg hatottak a hindu vallásfejlődésre, felébresztették a kasztrendszer által lefojtott nemzeti összetartozás érzését, az ősi nemzeti mult szeretetét és eszmenyisítését. A nemzeti érzés a hinduknál is a vallásba kapaszkodik. Hogy a hindu népet fölemeljék, ezért kellett vallását európai szintre emelni. Az amit Baktay vázol, ma még csak a művelt hinduknak eszménye, nem a tényleges népvallás. Ezt nem szintézissel, hanem lélektani és történeti alapjainak elemzésével tárhatná fel éppen Baktay, aki ezzel a munkájával is bizonyosságát adta a hindu lélekbe való behatolásának. *Kühár Flóris.*

Karácsony Benő : Napos oldal. Erdélyi Szépművészeti Céh, 1936.

«Kissé zavaros legény voltam, s nem mindig rokonszenves. Ostobaságot is eleget fecsegttem össze s mákacsul kötöttem az ebet a karóhoz, hogy fölötte állok a többi fecsegő-

nek mennyiségben és minőségben egyaránt. Félműveltségem kirakatversenyében nem egyszer éreztem magam győztesnek, rendszerint olyankor, amikor a legegységibb bölcselmek pöffeszkedtek kirakott portékáim között.» — Karácsony Benő regényhősének ez a rövid és jellemző önvallomása a legközvetlenebb és valószínűleg leggyanútlanabb vallomás magáról a könyvről is. A könyvről, amely most is Karácsony Benő édes sajátja összes hibáiban és értékeiben, s most is csak egy hajszál választja el attól, hogy remekmű vagy kínos műkedvelés legyen. Műkedvelés és remekmű keveredik benne szétoszthatatlanul és mindenesetre humora az, amely megóvja egyiknek a szerencsétlenségétől és a másiknak a szerencsésjétől.

Kétélű ez a humor. Néha vág és csíp ellenállhatatlanul. Bősége és gazdag mélysége van, a szerencsés lélektani pillanatok szülötte. Több annál, hogy szórakoztasson, vidítson, vagy elragadjon: meggondolkoztat, mélyre húz. Nem áll önmagában, tessék-lássék betétként, — az élet helyzeteinek, egyéniségek lényegének jellemzője. Világszemlélet van benne és költészet, tiszta bölcselkedés és szerencsés lényeglátás. Elemien és sorsdöntően közli mindazt, ami a világból érdekel. Szinte véresen komoly humor, ami alighanem minden igazi humor egyetlen értelme. — Máskor sekélyes és kezdetlegességével elriasztó. Kergeti a vad és meggondolkoztatóan ostoba ötleteket. Szavakat ficamít ki, kellelten hasonlatokat halmoz egyegy oldalon tízével-húszával és kétszázszázzal, mindenáron akar hatni, mint valami hivatásos bohóc vagy társasági kedv-derítő. Valami házi és családi multság-jellege van, szinte kulcsot követel, amivel megfejtésére és ízére lehet jutni. Egy pillanatra sem rokonszenves: óvakodást parancsol, mint egy tisztátlan ember.

Köztük hányódik a regény sorsa, az író jókedvére bízottan. Egyik fajtájára hosszú fejezetek zavartalan, tiszta szépségét lehet rábizonyítani. A másik pedig mindenütt fölüti fejét, mint az útszéli gyom vagy az eiszánt tréfamester. És mindenütt több lesz, mint helyzetet, hangulatot jellemző, izesítő fűszer: beletapad a stílusba, a mondanivalóba és menthetetlenül «viccessé» tesz mindent. Kis hijján: maga a stílus ez már, a hasonlatok ízetlen őserdeje, a vicces szóficamítások árvize. A stílus elménkedő, külön szerepet játszó okvetetlenkedésétől nem látni aztán a regényt magát: egy remekműre elegendő igyekezet és képesség beszédes jegyeit. Mert ahol fölenged az «elmés» stílus, ahol út nyílik a mondatok zürzavara között a mondatok lényegébe, Karácsony Benő könyve figyelemreméltó vállalkozás és jelentős, nyugati ösztönzések felé tapogatózó korszerű kísélet.

A század érthető és jellemző betegsége fogja el hőjét, Felméri Kázmért: menekül a bizonytalan életből egy még kevésbé bizonyos remeteségbe. Van benne valami a robinzonok egyszerre önkénytelen és kényszerített élettől való meneküléséből. A körülmények kényszerítő hatalma és sajátmaga indokolt nyugtalansága veti életformája számára ismeretlen és idegen partra, ezúttal apja malámba, a kultúrától éppen csak külsőségeiben érintett hegyek közti szigetre. A menekülés célja rendszerint honfoglalás, rejtett társadalmi szervezkedés. Ehhez lát hozzá ő is, első szabad órájában, és megveti a sajátmaga képére elképzelt birodalom alapjait. Törvényeket hoz, berendezkedik az életre, amelyet szíve mélyén elképzelt és amelynek gyökerében mégis az van, amitől menekült: rend és szervezet. Idilli életben él házataja állataival, az erdő betegeivel, — úr és parancsoló fölöttük, gazda és

fejedelem. Péntekje is akad, egy kamasz parasztlány, — és azt érzi, amit a menekülők: biztonságban van. De a kísértő régi élet erősebb, beidegzetebb, otthagya tehát a malmot, elszéleszti birodalmát és egy régi szerelem nyomán visszatér az életbe, az idill zsongító valószínűtlensége után a valóságba. További élete kevésbé érdekes: zendülés és bírálathatás. Másodszor is otthagya a társadalmat és másodszor is visszatér a malomba, robinzoni szigetére. Szegényebben, kifosztottan? — gazdagabban és tisztábban.

Ez az eszményi, ironikus robinzonád, a két hajótöréssel, a legvilágosabb karriertörténet — az, ami alkalmasint minden robinzonád lényege. Felméri Kázmér a karrier legmagasabb, legszédítőbb pontjára jut el — és kétségtelen, hogy ez az egyetlen «érvényesülés»: sajátmagához. Megtalálja a fél-vadonban az egyetlen érintetlen pontot, az egyetlen tanulságot: önmagadban bizhatsz egyedül. A könyv aztán végeredményben, túl a stílus kegyetlen és elriasztó próbáján, a meghökkentően korlátolt és izetlen epizódok akadályain, a nyakatekerten és nehézkesen paradox ötletek buktatóin, — ennek a legyszerűsödött emberi tartalmú karriertörténetnek iskolapéldája. Emberi és írói tartásában pontos, előre beígért folytatása Karácsony Benő első két regényének. A Pjotruska kissé késznevett karrier-ötletének mélyén árulkodó rezignáció és csömör, alaposabb, terjedelmesebb kifejtése. A férc azonban végig ott van az egészen, a regény fele hiába való öltögetés, zavarja a varrás kemény, lendületes szépségét, az utolsó oldalak biztos, hideg és megrázó fegyelmét.

Mindaz, ami értéke és jelentősége azonban, rejtve marad a kisebb türelmű, felületesebb érdeklődésű olvasó nagyon is érthető konfliktusában, amelybe a könyvvel, annak találásával már az első oldalakon

kerül. A konfliktus pedig végig tart, és állandó a kínos és bizonytalan hatás: pillanatokra a nagy olvasmányélmény illuziója, hosszú oldalakra a kényelmetlen feszengés. E kettő között hányódik a könyv sorsa, vegyes és kilátástalan hatással. Árulkodó nemes szépségében, nagyszabású emberi tartalmában így lesz aztán mégis csak egy állomás Karácsony Benő írói pályáján, sokban pedig zsákutca a stílus, a kifejezés-mód riasztó bajai miatt. Állomás, ami után nehéz és nem biztató a folytatást megjósolni.

Thurzó Gábor.

Tonelli Sándor: Az emberi civilizáció kezdetei. (Budapest, 1936, Rózsavölgyi. 200 l.)

Megvallom, némi idegenkedéssel vettem kezembe ezt a szépen kiállított könyvet. Az emberi civilizáció kezdetei — a tárgy nagyon érdekes, de az őstörténet még a szakutód számmára is veszélyes talaj. A történelem előtti korok, sőt a történelem első évezreidei is, «nem céhbéli szakemberek» s a magántudósok szabad vadászterületei. Nem annyira bosszúsággal, mint inkább szomorúsággal lapozgatom az ilyen «álarcos» könyveket; szerzőik legtöbbször — tudós Horvát István nyomdokain — a turanizmus szolgálatába állítják széleskörű, de nem jól megemésztett ismereteiket. Sajnálom a — szerintem — hiába pazarolt tudást és energiát. De ezúttal nagyon kellemesen csalódtam. Tonelli Sándor szerénykedő öntudattal jelenti ki, hogy «nem céhbéli szakember», nem akar új felfedezésekkel megdöbenteni: a legutóbbi évek tudományos eredményeit ismerteti. A függelékben utánanézhethetünk: valóban a legfrisebb angol, német, francia kutatások alapján rajzolja meg a civilizáció keletkezését. Tonelli a legszebb értelemben vett dilettáns: dilettante inkább, mert a magyaros

szóalagnak nálunk egy kis perjoratív íze van. A diletánsnak azonban sokszor szélesebb a látóköre, mint az egyoldalúságra kényszerült szak tudósé. A diletáns nem köteles minden részleteredménnyel megterhelni emlékezetét, jobban áttekintheti az anyagot, könnyebben meglátja az összefüggéseket s közelebb áll a közönséghez. A diletánsnak hivatása van — tehát nemcsak azt jelenti ez a kifejezés, hogy kedvtelésből tanulmányozza a tudományokat, a diletáns szereti a tudást s azt akarja, hogy mások is szeressék azt. Tonelli tudatában van diletánsi hivatásának. Ezt a könyvet valóban ilyen diletánsnak kellett megírnia — Tonelli Sándornak, aki minden vas kalaposság és tudományos fitogtatás nélkül beszélget velünk nagyon sok minderről, ami tárgyával kapcsolatban van: az ősemberről, a történelem előtti korszakokról, az ősember lelki életéről, a barlangrajzokról, Egyiptomról, Mezopotámiáról, Krétáról. Hallunk a fémek elterjedéséről, az írásról, az árnák őshazájáról és az amerikai civilizáció rejtélyéről. Nagyon sokat tanulunk Tonelli Sándor könyvéből s nyugodtak vagyunk, nyugodtak lehetünk: nem hamis tudományt, nem delibábos tévtanokat kaptunk. Sőt! Az Atlantiszmészt írónk elveti, figyelmen kívül hagyja. Pedig éppen ebből a könyvből tanultuk meg, hogy a görög regék a tudomány világánál igaznak bizonyultak. Nem lesz-e így egy-két évtizeden belül az Atlantiszmondával is? Tonelli Sándor könyve új szint jelent a magyar tudományos irodalomban — várjuk ennek a műfajnak többi hivatott diletánsait is. *Sárkány Oszkár.*

Balassa Imre: W. A. Mozart esodlatos élete. (Palladis kiadás.)

Balassa Imre ezúttal sokoldalú munkássága mellett is újat jelentő területre lépett, amikor a világ egyik

legnagyobb, némelyek szerint elvitatathatatlannul legnagyobb zenei géniuszáról, Wolfgang Amadeus Mozarról alapos forráskutatás és szak tanulmányok után, regény formájába foglalt életrajzot írt.

Erdmann Werner Böhme greifswaldi egyetemi tanár «Mozart in der schönen Literatur» című értekezésében figyelmeztet arra a veszélyre, amit a XIX. század második felében különösen elburjánzott romantikus és a történeti tényektől merőben távol álló beállítás jelentett, amikor Mozart egyéniségét a szélesebb rétegek ízlése szerint legendák hőségnek, vagy félistennek csillogó köntösébe bujtatták, holott arra kellene törekedni, hogy a zenei belletrisztika megtisztuljon, a költő pedig a történeti és művészi hagyományok épségbentartása mellett egyéni ihletét abban az irányban fokozza fel megragadó erejű látomássá, hogy a hős kora, környezete, egész letűnt világa újból feltámadjon, mint lelki és művészi fejlődésének természetes bölcsője. (1. Bericht der Musikwissenschaftlichen Tagung Salzburg 1931. Herausgegeben von Erich Schenk 183. és 242. o.)

Balassa Imre műve ezt a purifikációt szolgálja bátor művészi hitvallással. Képzletének fehér vitorlása bűbájos Mozart melódiák csipkés hullámain lebeg vissza a barokk korba, de nem kerüli el a lélek mély örvényeit, ahová a boldog csodagyermekből felserdült, szerencsétlen szerelmekben s az alkotás vívódásaiban véresen harcoló géniuszt hűségesen követnie kell. Balassa nemcsak történeti, de lelki bűvármunkával is feltárja azokat a kiélezett végleteket, ahová Mozartot a korlátolt, közönyös és irigy pályatársak, a dölyfös hatalom, a kispolgári család szinte átmenet nélkül sodorják, miután pápai és császári trónusok legmagasabb elismerésében és kitüntetésében részesült. És a feltárt sebekre

nem teszi rózsaszín illúziók szépségflastromát, hanem véres komolysággal rajzolja meg a befelé tekintő magányos zseni küzdelmes útját, megdöbbenően tragikus sorsát. És mégis érezteni tudja, hogy Mozart élete csodálatos volt, sőt a konvenciók, a szokványos sallangok lefejtése után emberi közelségében, örök művészi igazságában, halhatatlan alkotásaiban a teremtés egyedülálló csodája. Művészi koturnusban tűnedeznek fel a német kultúra legnemesebb sziluettjei: Haydn, Goethe, Beethoven és biztos távlatokban vannak Mária Terézia, II. József, Mária Antoinette és még számos történeti alak körvonalozva. A zengő, színes szavak mögött valóban életnagyságban sikerült a C-moll mise, Don Juan, a Varázsfuvola és a Requiem Mozartját életre kelteni. Az író finom tapintatú tolla gyakran érinti a szív húrjait, de a forró szenvedélyek nyomán támadt diszharmoniak a megdicsőülés orgonapontjában oldódnak fel. Klasszikus tömörség jellemzi ezt a regényt, amelynek finoman áterezett utalásai, férfias mértéktartása és meggyőző lendülete egységes és előkelő irodalmi színvonalat biztosítanak.

Váradi Miklós dr.

Irodalomtörténeti tanulmányok.

Gedeon Jolán: Ady-tanulmánya. (Ady és a francia irodalom, Budapest, 1936, 29 (3) 1.) új szempontokat és eszméket ad a kutatásnak. Nem tisztázza még Ady és a francia irodalom viszonyának problémáját. Hogy mennyit köszönhet Ady a francia irodalomnak, ezt «egy eljövendő tanulmány feladata lesz a stílus kutatás eszközeivel megvilágítani». Gedeon Jolán tanulmányának első fele már ennek az eljövendő értekezésnek vázlata s — bár még határozatlanul — felveti a «hatáskutatás» legfontosabb feladatait: határozott és hű képet

kell nyújtani Ady francia irodalmi műveltségéről, meg kell végre állapítani, mennyire tudott franciául, mit olvasott s mit hallhatott a dekadensekről. Milyen mély volt a hatás? Az Ady-kritika mindeddig adós maradt a válasszal. Gedeon Jolán inkább felületesen látja a francia hatást. — Az Ady-kutatás elintézetlenségére éppen a dolgozat másik része mutat rá, mely valójában egy fejezet az Ady-kritika történetéből. Itt veti fel Gedeon Jolán egy másik tanulmányt, az Ady-kritika történetének eszméjét. A kis dolgozat fontos lépés a higgadt és tudományos Ady-irodalom felé. — *Csipkay Sándor* sok tekintetben úttörő dolgozatában (Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei. Laskai János. Budapest, 1935. 32 l.) rámutat a magyar protestantizmus sokoldalú irodalmi érdeklődésére, a XVII. század fordító- és átdolgozó irodalmának forrásaira. — *Szentiványi Béla* igen széleskörű tudással és tájékozottsággal rajzolta meg egy németországi evangélikus misztikus mozgalmnak, a pietizmusnak magyarországi útját s a pietista kultúrcentrumok egyházi és irodalmi életét. A pietizmusban az igazi lutheri szellemű reformáció folytatását s a felvilágosodásnak, a nemzeti újjászületésnek közvetlen előkészítőjét kell látnunk. (A pietizmus Magyarországon, Budapest, 1936. 92 l.) — Az irodalmi biedermeierrel foglalkozik *Gárdonyi Klára* doktori értekezése. (Biedermeier a magyar költészetben, Budapest, 1936. 46 (2) 1.) Tanulmányának értéke nem a részletkutatásokban van, az egész kor átfogó átértékelését sem kereshetjük benne, ehelyett kijelöli a további kutatás területét s tudatosítja sejtéseinket. — *Benedek András* kiegyensúlyozott, érett doktori értekezést írt a szellemességről. (A francia szellemesség a XVIII. században. Budapest, 1936. 91 (5) 1.) A XVIII. század

francia irodalmának két nagy öröksége van : a rousseau-i preromantika és a voltaire-i post-classicismus. Az utóbbinak, a franciásabbnak, terméke az esprit, mely azóta az irodalom minden területén s a magánéletben is európai jelentőséget nyert. Benedek András a francia tudományos irodalom régi hiányát pótolja az esprit-t lélektani és irodalmi szempontból vizsgáló tanulmányával. Finom megfigyelő és élesen boncoló elme : virtuozitását mutatja Voltaire Candidejének élvezetes lélektani és stilisztikai elemzése, mely a tanulmány legsikerültebb fejezete.

Sárkány Oszkár.

Franciaországi magyarság. (Szerkesztette dr. Baráth Tibor. Emlékkönyv a Párizsi Magyar Diákegyesület fennállásának tizedik évfordulójára. Párizs, 1935.)

A Párizsi Magyar Diákegyesület azzal ünnepelte meg fennállásának tizedik évfordulóját, hogy egy kötet tanulmányt gyűjtött össze, amelyek mindazokat a problémákat tárgyalják, amelyek a künn élő magyarokat állandóan foglalkoztatják. Beszélnek a franciaországi magyarok magyarságáról (Baráth Tibor), nyelvről (Gáldi László), sajtójáról (Gyáni Sándor), a magyar irodalom ottani lehetőségeiről (Benedek András), a magyarok létszámáról (dr. vitéz Nagy Iván).

Külön tanulmánycsoport foglalkozik a külföldön élő magyar diákok problémáival. Vitéz Nagy Iván, Baráth Tibor, Gáldi László, Balassa László, Takács Ödön, Kovács József, Degré Alajos, Rubletzky Géza, Mikó Imre foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel. A tanulmányukban sok eredeti és érdekes ötlet van és legtöbbször megérzik az a bizonyos «párizsi levegő», amely a legnehezebb kérdések gátlásmentes tárgyalását teszi lehetővé.

(F. I.)

Varga Lajos : Sötét alakok. A címbe rejtett keserűség csak mint finom, alig észrevehető pókhálósál vonul át ezeken a kötött, egysíkú verseken. A meglett férfikor küszöbéről visszapillantva sötét ablakoknak látja az el nem ért vágyakat. De amit nekünk ad ezekben a versekben, az inkább enyhe, tiszta fényvel áradó világosság. Egy dolgos, meleg családi életet élő ember házatájának szelíd ablakszemén hogyan tükrözik keresztül a falu halk szépsége, a mindennapi örömök és bánatok egyszerű íze. Varga Lajos nem is akart többet. Az életét nyújtotta dolgos, férfias tenyerén. Kötetének legsikerültebb darabjai : A vadász, Búzatábla, Csósz, Karó, Márciusi vers, Vágy.

Nagy Méda.

Csete Balázs : Mesél az élet. Kispest 1936, Ifjú Polgárok Lapja kiadása, 162 (2) l.

Képek az oroszországi hadifoglyok és a jászági magyarok életéből. Nem nagyigényű, de meleg szívvel írt történetek. Nemes, tőzgyökeres-magyaros elbeszélő-stílusa Gárdonyi Géza és Móra Ferenc öröksége. Egész egyénisége, filozófiája leginkább Mórara emlékeztet. Nemes dilettantizmus ez — az író nem akar céhbelinek látszani, nem akar több lenni, mint amennyit adni tud s éppen ezzel a szerénységével ragadja meg az olvasó szívét.

S. O.

Eősze András : Piros labdám doblak. A fiatal költő szívében elrejtve, valahol mélyen él a líra. De amit nekünk megmutat ezekben a versekben, azok csak egymásmellé rakott szavak, a belső ritmus teljes hiányával. Erőszakolt szóösszetételek, félúton megállt gondolatok. Sokszor teljes érthetlenség és szó-zürzavar. Még sokat kell tisztulnia és csiszolódnia, hogy a meglátott apró, finom lírai képeit élvezhető formába törje.

N. M.